

STAVOVI UČITELJA PREMA POUČAVANJU KAO DETERMINANTE PROMJENA STAVOVA PREMA INTEGRACIJI UČENIKA USPORENOG KOGNITIVNOG RAZVOJA

LELIA KIŠ-GLAVAŠ, ANA WAGNER JAKAB

Primljeno: veljača 2001.

Prihvaćeno: rujan 2001.

Izvorni znanstveni rad

UDK: 376.4

Pozitivni stavovi učitelja prema poučavanju jedna su od značajnih determinanti njihovih pozitivnih stavova prema integraciji djece usporenog kognitivnog razvoja u redovne osnovne škole (Kiš-Glavaš, 2000c). Smatra se da bi ovi stavovi mogli imati značajnog utjecaja i na promjenu stavova učitelja prema integraciji djece usporenog kognitivnog razvoja, potaknutu primjenom Programa edukacije učitelja za prihvaćanje djece s posebnim potrebama. Ova je hipoteza provjerena izračunavanjem Pearsonovog koeficijenta korelacije u eksperimentalnoj (N=49) i kontrolnoj (N=49) skupini ispitanika - učitelja redovnih osnovnih škola s područja grada Zagreba i okolice, izjednačenih na varijablama spol, stupanj obrazovanja i radno mjesto. Također je izračunata i korelacija promjena eksperimentalne i kontrolne skupine ispitanika u njihovim stavovima prema integraciji i stavovima prema poučavanju. Rezultati su potvrdili postojanje spomenutih korelacija u eksperimentalnoj ali ne i u kontrolnoj skupini ispitanika.

Uvod

Nakon 20-godišnjeg iskustva u procesu integracije u Republici Hrvatskoj, ne može se reći da su stavovi učitelja prema učenicima s posebnim potrebama pretežno negativni (Igrić, Kiš-Glavaš, 1998; Žic, Igrić, Kiš-Glavaš, 1998; Kiš-Glavaš, 1999; Kiš-Glavaš, 2000a), kako je to bilo navedeno u nekim ranijim istraživanjima (Stančić, Mejovšek, 1982; Štević-Vuković, 1986; Levandovski, Radovančić, 1987). Ipak, brojne subjektivne, objektivne i organizacijske pretpostavke integracije još uvijek nisu zadovoljene.

Pozitivne stavove učitelja moguće je relizirati pravilnim izborom kandidata za učiteljske i srodne studije (Kiš-Glavaš, Igrić, 1998), poboljšanjem objektivnih uvjeta njihovog rada (Kiš-Glavaš, 1999), ali i dodatnim osposobljavanjem učitelja (Jordan, Proctor, 1969; Glass, Meckler, 1972; Shotel, Iano, McGettigan, 1972; Harasymiw, Horne, 1976; Larrivee, Cook, 1979; Johnson, Cartwright, 1979; Stephens, Braun, 1980; Donaldson, 1980; Stančić, Kovačević, Mejovšek, Novosel, 1981; Wolraich, Siperstein, 1983; Kibler, Rush,

Sweeney, 1985; Thompson, 1992; Gemmell-Crosby, Hanzlik, 1994; Wetsberg, 1996; Utah's Project for Inclusion, 1996; Hudson, Glomb, 1997; Taverner, Hardman, Skidmore, 1997; Igrić, Kiš-Glavaš, 1998a, Igrić, Kiš-Glavaš, 1998b i drugi).

No, stavovi učitelja prema integraciji djece s posebnim potrebama u redovne škole, ovisi i o brojnim drugim činiteljima, između ostalog i o njihovim stavovima prema poučavanju (Mejovšek, 1983; Kiš-Glavaš, 2000b; Kiš-Glavaš, 2000c).

Učitelji koji iskazuju pozitivnije stavove prema poučavanju manje ističu negativne učinke integracije (Kiš-Glavaš, 2000c). Stavovi učitelja prema poučavanju definirani su (Cook, Leeds, Callis, 1951) kao odnos učitelja i učenika općenito i zadovoljstvo učitelja vlastitim zanimanjem. FaktORIZACIJA mjernog instrumenta koji mjeri naveden stavove (MTAI), ukazuje na postojanje jedinstvenog faktora inventara stavova, definiranog nizom varijabli koje se odnose na moralni status

* Kontakt adresa: ERF, Kušlanova 59a, Zagreb

djece prema mišljenju učitelja, s naglaskom na njihovu privrženost standardima, moralu i slično, koji su nametnuli odrasli; problem discipline i upravljanja (vođenja) u razredu i drugdje, te uporabu postupaka pri rješavanju takvih problema: principi dječjeg razvoja i ponašanja u odnosu na njihove sposobnosti, učenje, motivaciju, postignute rezultate i osobni razvoj; principi edukacije u odnosu na filozofiju i propisane nastavne programe; osobne reakcije učitelja i njihovo zadovoljstvo vlastitim zanimanjem.

Cilj istraživanja

Cilj je ovog istraživanja utvrditi utječu li stavovi učitelja prema poučavanju u inicijalnom ispitivanju na promjene stavova učitelja prema integraciji djece usporenog kognitivnog razvoja u finalnom ispitivanju (nakon primjene Programa edukacije učitelja za prihvaćanje djece s posebnim potrebama) u eksperimentalnoj i kontrolnoj skupini. Također, cilj je utvrditi moguću povezanost promjena stavova prema integraciji i stavova prema poučavanju u eksperimentalnoj i kontrolnoj skupini u finalnom ispitivanju.

Uzorak istraživanja

Uzorak ovog istraživanja čini ukupno 98 učitelja redovnih osnovnih škola s područja grada Zagreba i okolice; 49 u eksperimentalnoj i 49 u kontrolnoj skupini. Skupine su izjednačene po varijablama spol, stupanj obrazovanja i radno mjesto učitelja (razredni učitelji i predmetni nastavnici).

U eksperimentalnoj je skupini 27 razrednih učitelja i 22 predmetna učitelja (27 razrednih učitelja, 17 učitelja koji predaju obrazovne i 5 učitelja koji predaju odgojne predmete), prosječne dobi 35,4 godine s rasponom dobi 26 - 57 godina. Tri učitelja iz eksperimentalne skupine izjavljuju da imaju dovoljno znanje o djeci usporenog kognitivnog razvoja, 27 da je to znanje djelomično i 19 da je nedovoljno. Što se tiče godina radnog staža eksperimentalne skupine učitelja u redovnoj osnovnoj školi, 12 učitelja radi do 5 godine, 14 od 5-10 godina, 11 od 10-15, 4 od 15-20, 5 od 20-25 i 3 učitelja radi u redovnoj osnovnoj školi 25 i više godina.

U kontrolnoj skupini ispitanika ima 18 razrednih i 31 predmetni učitelj (18 razrednih, 22 koja predaju obrazovne i 9 učitelja koji predaju odgojne predmete), prosječne dobi 39,9 godina uz raspon dobi od 24 do 55 godina. Četiri učitelja iz kontrolne skupine izjavljuju da ima dovoljno znanje o djeci usporenog kognitivnog razvoja, 32 da je to znanje djelomično i 13 da je nedovoljno. Devet učitelja iz kontrolne skupine ispitanika radi u redovnoj osnovnoj školi do 5 godina, 7 od 5-10, 10 od 10-15, 6 od 15-20, 10 od 20-25 i 7 učitelja radi u redovnoj osnovnoj školi 25 i više godina.

Potrebno je naglasiti da izbor ispitanika u eksperimentalnu i kontrolnu skupinu nije bio slučajan. Eksperimentalna je skupina u cjelini sastavljena na dragovoljnoj bazi (učitelji koji su bili zainteresirani, tj. motivirani za edukaciju). Od početnog broja od 80 ispitanika, dio je odustao iz zdravstvenih i drugih razloga (neredovito pohađanje seminara, nepotpuno ispunjeni upitnici i sl.), a dio nije uzet u obzir jer nije mogao biti izjednačen s kontrolnom skupinom ispitanika po gore navedenim varijablama. Kontrolna skupina ispitanika bila je pak ograničena na učitelje koji su participirali u inicijalnoj i finalnoj fazi ispitivanja na svim varijablama (mjernim instrumentima) uz isti zahtjev za izjednačavanjem s eksperimentalnom skupinom.

Mjerni instrumenti i varijable istraživanja

U svrhu provedbe istraživanja korišteni su sljedeći mjerni instrumenti, kojih čestice ujedno čine i varijable istraživanja:

Upitnik mišljenja o integraciji - MOI (Kiš-Glavaš, 1995) koji se sastoji iz dva dijela, a u ovom je istraživanju korišten njegov drugi dio koji se sastoji od 21 tvrdnje. Upitnik mjeri stavove učitelja prema integraciji djece usporenog kognitivnog razvoja u redovne škole procijenjene po izoliranim faktorima nakon izvršene faktorske analize Upitnika, odnosno prema tako dobivenim stavovima ispitanika (Faktor I - Faktor objektivnih pretpostavki i prednosti integracije za djecu usporenog kognitivnog razvoja, Faktor II - Faktor potrebe za edukacijsko-rehabilitacijskom potporom i mogućnosti pripreme vršnjaka za integraciju, Faktor III - Faktor negativnih učinaka

integracije, Faktor IV - Faktor odnosa prema parcijalnoj integraciji i Faktor V - Faktor poznavanja osnovnih značajki djece usporenog kognitivnog razvoja).

Minnesota Teacher Attitude Inventory (Minnesota inventar stavova učitelja) - MTAI (Cook, Leeds, Callis, 1951) koji se sastoji od 150 čestica i mjeri stavove učitelja prema poučavanju. Usmjerenost ovih stavova iskazana je kroz ukupan rezultat Inventara, koji može biti u rasponu od -150 do +150.

Program edukacije učitelja i postupci provođenja

Eksperimentalna je skupina ispitanika tijekom školske godine 1996./97. bila uključena u Program edukacije učitelja za prihvaćanje djece s posebnim potrebama, dok kontrolna skupina ispitanika, u istom periodu nije bila obuhvaćena nikakvom dodatnom edukacijom.

Opći je cilj ovog oblika dodatne edukacije pozitivna promjena stavova učitelja prema učenicima usporenog kognitivnog razvoja, povišenje razine njihove percipirane profesionalne kompetentnosti i povećanje socijalne i osobne adaptacije učenika s posebnim potrebama.

Edukacija se provodi kao seminar s radionicama u ukupnom trajanju od 80 sati, pripremljen i proveden od grupe stručnjaka s velikim iskustvom u radu s djecom s posebnim potrebama i/ili specijaliziranih psihoterapeuta i socioterapeuta.

Edukacija sadrži 10 tema:

- komunikacija,
- potrebe, motivacija, ponašanje,
- različitost,
- kreativnost u radu s djecom,
- emocije i slika o sebi,
- krizne situacije i stres,
- postupak s konfliktom,
- didaktičko-metodički aspekti rada s učenicima usporenog kognitivnog razvoja,
- roditeljstvo i suradnja i
- rad u grupi i s grupom.

Svaka tema se obrađuje kroz uvodno izlaganje i 3 radionice: osobno iskustvo učitelja, uvježbavanje novih metoda i tehnika rada i mogućnost primjene novih spoznaja u radu s učenicima uspo-

renog kognitivnog razvoja. Naučeno, učitelji su primjenjivali u razredu i pri svakom sljedećem susretu razmjenjivali iskustva.

Metode obrade podataka

Radi utvrđivanja moguće međuzavisnosti varijabli izračunavan je Pearsonov koeficijent korelacije.

Rezultati i rasprava

Korelacija promjena na faktorima MOI i inicijalnih rezultata eksperimentalne i kontrolne skupine na MTAI

Korelacija inicijalnih rezultata ispitanika eksperimentalne skupine na upitniku Minnesota Teacher Attitude Inventory (MTAI) koji mjeri stavove učitelja prema poučavanju i razlika finalnih i inicijalnih rezultata istih učitelja na faktorima Upitnika mišljenja o integraciji (MOI) koji mjeri stavove učitelja prema integraciji učenika usporenog kognitivnog razvoja, vidljiva je iz Tablice 1.

Tablica 1. Korelacija inicijalnih rezultata eksperimentalne skupine na MTAI i razlika rezultata na faktorima MOI

varijable	Razl. F I	Razl. F II	Razl. F III	Razl. F IV	Razl. F V
inic. MTAI	-0.00	0.20	0.42*	-0.04	0.17

Iz tablice 1 vidljivo je da postoji statistički značajna pozitivna **korelacija** između pozitivnih stavova učitelja prema poučavanju u inicijalnoj fazi ispitivanja (visoki rezultat na MTAI) u eksperimentalnoj skupini ispitanika i promjena na faktoru III MOI (Faktor negativnih učinaka integracije). Čini se dakle, da su pod utjecajem Programa edukacije učitelja za prihvaćanje djece s posebnim potrebama, učitelji koji su u inicijalnoj fazi ispitivanja iskazivali najpovoljnije stavove prema poučavanju, najviše unaprijedili svoje stavove na Faktoru negativnih učinaka integracije. U saturiranju ovog faktora, statistički značajno najviše sudjeluju varijable 3 - da za normalan rad u razredu redovne osnovne škole učenici usporenog

kognitivnog razvoja predstavljaju smetnju i 4 - da ovi učenici mogu loše djelovati na uspjeh čitavog razreda te varijable 2 - da bi bilo najbolje da svi učenici usporenog kognitivnog razvoja polaze škole pod posebnim uvjetima i 11 - da će ovi učenici doživljavati neugodnosti od svojih vršnjaka bez smetnji u razvoju.

Korelacija inicijalnih rezultata ispitanika kontrolne skupine na upitniku Minnesota Teacher Attitude Inventory i razlika finalnih i inicijalnih rezultata istih učitelja na faktorima Upitnika mišljenja o integraciji, vidljiva je iz Tablice 2.

Tablica 2. Korelacija inicijalnih rezultata kontrolne skupine na MTAI i razlika rezultata na faktorima MOI

varijable	Razl. F I	Razl. F II	Razl. F III	Razl. F IV	Razl. F V
inic. MTAI	0.08	-0.05	0.16	0.04	0.22

Pregledom Tablice 2 vidljivo je da u kontrolnoj skupini ispitanika nema značajnih korelacija između inicijalnih rezultata na upitniku MTAI i razlika finalnih i inicijalnih rezultata na upitniku MOI. Određena, no ne i visoka korelacija utvrđena je na faktoru V promjena (Faktor poznavanja osnovnih značajki učenika usporenog kognitivnog razvoja). Čini se stoga, da su u određenoj mjeri, učitelji iz kontrolne skupine koji su inicijalno imali pozitivnije stavove prema poučavanju, najviše unaprijedili svoje osnovno znanje o učenicima usporenog kognitivnog razvoja.

Kako je vidljivo iz Tablice 1, što je u učitelja iz eksperimentalne skupine ukupni inicijalni rezultat na MTAI bio viši to su se više pozitivno promijenili na faktoru III, a u kontrolnoj skupini toga učinka nema (Tablica 2).

U eksperimentalnoj su skupini učitelji s visokim inicijalnim rezultatima na MTAI upravo pod utjecajem Programa edukacije unaprijedili te svoje stavove, a zbog izostanka eksperimentalnog rada u kontrolnoj skupini toga učinka nema ni u učitelja s inicijalno vrlo pozitivnim stavovima prema poučavanju.

Korelacije promjena eksperimentalne i kontrolne skupine ispitanika na faktorima MOI i promjena na MTAI

Korelacije razlika finalnih i inicijalnih rezultata ispitanika eksperimentalne skupine na upitniku Minnesota Teacher Attitude Inventory i razlika finalnih i inicijalnih rezultata ispitanika eksperimentalne skupine na faktorima Upitnika mišljenja o integraciji, vidljive su u Tablici 3.

Tablica 3. Korelacija razlika eksperimentalne skupine na MTAI i razlika na faktorima MOI

varijable	Razl. F I	Razl. F II	Razl. F III	Razl. F IV	Razl. F V
Razl. MTAI	-0.07	0.03	0.06	-0.30*	-0.13

Iz Tablice 3 je vidljivo da je utvrđena značajna negativna **korelacija** u eksperimentalnoj skupini ipitanika između razlika rezultata na upitniku MTAI i razlika rezultata na faktoru IV upitnika MOI (Faktor odnosa prema parcijalnoj integraciji). Ovaj je faktor najviše i gotova isključivo saturiran s dvijema varijablama: varijablom 21 - da većina učenika usporenog kognitivnog razvoja može u redovnoj školi uspješno svladati prilagođene programe u posebnim razredima i varijablom 20 - da većina ovih učenika može u redovnim razredima uspješno svladati dio nastavnih programa, a dio u posebnim razredima. Rezultati prikazani u Tablici 3 pokazuju da što su se učitelji više pozitivno promijenili u svojim stavovima prema poučavanju, to su više negativno procijenili parcijalne oblike integracije za djecu usporenog kognitivnog razvoja.

Korelacije razlika finalnih i inicijalnih rezultata ispitanika kontrolne skupine na upitniku MTAI i razlika finalnih i inicijalnih rezultata ispitanika kontrolne skupine na faktorima upitnika MOI, vidljive su u Tablici 4.

Tablica 4. Korelacija razlika kontrolne skupine na MTAI i razlika na faktorima MOI

varijable	Razl. F I	Razl. F II	Razl. F III	Razl. F IV	Razl. F V
Razl. MTAI	0.11	0.18	0.08	-0.11	0.20

Kako je moguće vidjeti iz Tablice 4, nema statistički značajnih korelacija između razlika rezultata ispitanika kontrolne skupine na MTAI i razlika rezultata na faktorima MOI. Određene pozitivne korelacije uočljive su na razlikama rezultata na faktoru V (Faktor poznavanja osnovnih značajki djece usporenog kognitivnog razvoja). Čini se da su, u određenom broju slučajeva, u kontrolnoj skupini ispitanika, što su učitelji više unaprijedili svoje stavove prema poučavanju više su unaprijedili i svoje osnovno znanje o djeci usporenog kognitivnog razvoja.

Izračunata je i značajnost razlika koeficijenata korelacije u eksperimentalnoj i kontrolnoj skupini po pojedinim faktorima MOI i utvrđena je statistički značajna razlika na faktoru IV uz razinu značajnosti $p < 0.0493$. Dakle, promjene ispitanika obiju skupina statistički su značajno različite i suprotne na faktoru IV promjena (Faktor promjena odnosa prema parcijalnoj integraciji) upitnika MOI u odnosu na njihove promjene na ukupnom rezultatu upitnika MTAI.

Učitelji u eksperimentalnoj skupini koji su se pozitivnije promijenili prema poučavanju više su negativno promijenili svoje stavove prema parcijalnim oblicima integracije. I suprotno za kontrolnu skupinu, odnosno učitelji koji su pozitivnije promijenili svoje stavove prema poučavanju više su pozitivno promijenili i svoje stavove prema parcijalnoj integraciji.

Iako se površnim pregledom ovi rezultati čine nelogičnim, pod utjecajem Programa edukacije, učitelji iz eksperimentalne skupine koji su unaprijedili svoje stavove prema poučavanju, izražavanjem svojih negativnih stavova prema parcijalnoj integraciji odražavaju svoj pozitivan stav prema potpunim oblicima integracije, što je svakako pozitivni nalaz. U kontrolnoj skupini, međutim, taj je učinak suprotan.

Zaključak

Temeljem rezultata ovog istraživanja može se zaključiti:

- Stavovi učitelja prema poučavanju značajna su determinanta promjene njihovih stavova prema integraciji djece usporenog kognitivnog razvoja u redovne osnovne škole.
- U eksperimentalnoj su skupini učitelji s inicijalno izrazito pozitivnim stavovima prema poučavanju, pod utjecajem Programa edukacije unaprijedili svoje stavove prema integraciji djece usporenog kognitivnog razvoja, a zbog izostanka eksperimentalnog rada u kontrolnoj skupini toga učinka nema ni u učitelja s inicijalno vrlo visokim rezultatima na MTAI. Ovo upravo dokazuje koliko su činitelji promjene stavova složeni i kako je gotovo nemoguće govoriti o izoliranim učincima bilo kojeg činitelja promjena.
- Učitelji u eksperimentalnoj skupini koji su se pozitivnije promijenili prema poučavanju više su negativno promijenili svoje stavove prema parcijalnim oblicima integracije, dok suprotno vrijedi za kontrolnu skupinu. I ovdje se radi o pozitivnim promjenama u korist ispitanika iz eksperimentalne skupine, a promjene ispitanika obiju skupina statistički su značajno različite i suprotne na faktoru IV promjena upitnika MOI u odnosu na njihove promjene na ukupnom rezultatu upitnika MTAI. Ciljani utjecaj Programa edukacije s jedne i izostanak takvog utjecaja s druge strane rezultirali su pozitivnijim stavovima prema potpunoj integraciji u učitelja iz eksperimentalne i pozitivnijim stavovima prema parcijalnim oblicima integracije (donekle segregirajući stavovi) u kontrolnoj skupini ispitanika. I ovo je dokaz kompleksnosti utjecaja na stavove i njihovu promjenu, kao i složenosti strukture samih stavova, što uvelike otežava prevenciju nastanka negativnih, te planiranje i razvoj pozitivnih promjena stavova općenito, pa tako i stavova prema integraciji djece s posebnim potrebama.

LITERATURA

- Cook, W. W., Leeds, C. H., Callis, R., 1951.: Minnesota Teacher Attitude Inventory, The Psychological Corporation
- Donaldson, J., 1980.: Changing attitudes toward handicapped persons: A review and analysis of research, *Exceptional Children*, 7, 46, 504-514
- Gemmell-Crosby, S., Hanzlik, J. R., 1994.: Preschool Teachers' Perceptions of Including Children with Disabilities, *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 29, 4, 279-287
- Glass, R. M., Meckler, R. S., 1972.: Preparing elementary teachers to instruct mildly handicapped children in regular classrooms: A summer workshop, *Exceptional Children*, 39, 152-156
- Harasymiw, S.J., Horne, M.D., 1976.: Teacher attitudes toward handicapped children and regular class integration, *Journal of Special Education*, 4, 10, 393-400
- Hudson, P., Glomb, N., 1997.: If it Takes Two to Tango, Then Why Not Teach Both Partners to Dance? Collaboration Instruction for All Educators, *Journal of Learning Disabilities*, 30, 4, 442-448
- Igrić, Lj., Kiš-Glavaš, L., 1998a.: The Effect of 1-Year Teacher Training on their Attitudes toward Integration of Children with Learning Difficulties, Beit Issie Shapiro's 2nd International Conference, June 29 - July 2 1998, Jerusalem, Israel
- Igrić, Lj., Kiš-Glavaš, L., 1998b.: Education of Teachers for the Acceptance of Pupils with Special Needs, *Proceedings, NADD 15th Annual Conference, Excellence from the Heart*, November, 4th-7th, Albuquerque, New Mexico, SAD
- Johnson, A.B., Cartwright, C.A., 1979.: The roles of information and experience in improving teacher's knowledge and attitudes about mainstreaming, *Journal of Special Education*, 4, 13, 453-462
- Jordan, J.E., Proctor, D.J., 1969.: Relationship between knowledge of exceptional children, kind on amount of experience with them, and the teacher attitudes toward their classroom integration, *Journal of Special Education*, vol. 3, br. 4, str. 433-439
- Kibler, V.E., Rush, B.L., Sweeney, T.J., 1985.: The relationship between Adlerian course participation and stability of attitude change, *Individual Psychology Journal of Adlerian Theory, Research and Practice*, 41, 3, 354-362
- Kiš-Glavaš, L., 2000a.: Utjecaj programa edukacije učitelja za prihvaćanje djece s posebnim potrebama na promjenu stavova učitelja prema poučavanju, *Zbornik radova 3. međunarodnog seminara Društvena i odgojno-obrazovna skrb za osobe s posebnim potrebama danas i sutra*, Trakošćan, 15. - 17. 5. 2000, str. 13 - 17
- Kiš-Glavaš, L., 2000b.: Stavovi prema edukacijskoj integraciji djece s posebnim potrebama, *Dijete i društvo*, 2, 1, 23-35 (pregledni rad)
- Kiš-Glavaš, L., 2000c.: Neke osobine ličnosti učitelja i stavovi prema poučavanju kao determinante njihovih stavova prema integraciji djece usporenog kognitivnog razvoja u redovne osnovne škole u Hrvatskoj, *Portorož*
- Kiš-Glavaš, L., 1999.: Promjena stavova učitelja prema integraciji djece usporenog kognitivnog razvoja, *Disertacija, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu*
- Kiš-Glavaš, L., Igrić, Lj., 1998.: Stavovi prema učenicima usporenog kognitivnog razvoja i kako ih mijenjati, *Zbornik radova međunarodnog znanstvenog kolokvija, Kvaliteta u odgoju i obrazovanju*, 19. - 20. veljače, Rijeka, str. 374-384
- Larriee, B., Cook, L., 1979.: Mainstreaming: A study of the variables affecting teacher attitude, *Journal of Special Education*, 3, 13, 315-324
- Levandovski, D., Radovančić, B., 1987.: Komparacija stavova nastavnika redovnih i specijalnih škola prema djeci s teškoćama u razvoju u integracijskim uvjetima (prema pojedinim vrstama oštećenja), *Fakultet za defektologiju, Sveučilište u Zagrebu*
- Mejovšek, M., 1983.: Povezanost stavova nastavnika redovnih osnovnih škola prema integraciji djece sa smetnjama u razvoju u redovne škole s odgojno-obrazovnom djelatnosti škole i socijalnim statusom, *Fakultet za defektologiju, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb*
- Shotel, J.R., Iano, R.P., McGettigan, J.F., 1972.: Teacher attitudes associated with the integration of handicapped children, *Exceptional Children*, 9, 38, 677-684
- Stančić, V., Mejovšek, M., 1982.: Stavovi nastavnika redovnih osnovnih škola prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece sa smetnjama u razvoju, *Fakultet za defektologiju, Zagreb*
- Stančić, V., Kovačević, V., Mejovšek, M., Novosel, M., 1981.: Promjena stavova prema osobama sa somatopsihičkim oštećenjima u funkciji informacija, *Defektologija*, 17, 1-2, 1-34
- Stephens, Th.M., Braun, B.L., 1980.: Measures of regular classroom teacher attitudes toward handicapped children, *Exceptional Children*, 4, 48, 292-294
- Štević-Vuković, V., 1986.: Objektivni i subjektivni uvjeti uključivanja djece sa smetnjama u razvoju u redovnu škole, *magistarski rad, Fakultet za defektologiju, Zagreb*
- Taverner, S., Hardman, F., Skidmore, D., 1997.: English and mathematics teachers' attitudes to integration, *British Journal of Special Education*, 24, 1, 39-43
- Thompson, J. T., 1992.: Developing and Implementing an Inservice Program Designed To Change Teacher Attitudes toward Mainstreamed Learning Disabled Students at the Secondary Level, ERIC, NO-ED351811
- Utah's Project for Inclusion, 1996, *Including Families in the Educational Team and in the Classroom (Circle of Inclusion Model: Preparing Personnel)*, Inclusion Projects Home Page, <http://WWW.itrc.ucf.edu/WORKSHOPS/>
- Wetsberg, S., I., 1996.: Meeting the Needs of Disabled Students in the Mainstream, *NASSP-Bulletin*, 80, 576, 87-95
- Wolraich, M.L., Siperstein, G.N., 1983.: Assessing professionals prognostic impressions of mental retardation, *Mental Retardation*, 21, 1, 8-12
- Žic, A., Igrić, Lj., Kiš-Glavaš, L., 1998: School integration of children with intellectual disability in Croatia, *Development Across the Life-Cycle: International Course of Intellectual Disability*, December, 14-17, Maastricht, The Netherlands